

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשפ"א

כרך ח

עורכים:

פרופ' משה צפור
ד"ר אליסיה גרינבנק
ד"ר אפרת בנג'ז
ד"ר יוחנן קאפח

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' יצחק קלימי
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"א 2021
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@washington.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
7	דבר המערכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות

17	לשון המקרא כיוצרת מדרש ודרשנות	משה צפור
45	איזהו 'הר המור', בפיוט 'יום שבתון' לרבי יהודה הלוי?	גבריאל ברזילי
63	היחיד מול יחידו של עולם במשנת רבי זאב מז'טומיר	יהושפט נבו
87	על דמותו של הרב קוק בעיני צאצאי תלמידיו החרדים - בין דור ראשון לדור שני	יצחק רונס

שער שני | חינוך והוראה

105	מעורבות הורים בבית הספר בחינוך היהודי: הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי ובחינוך הערבי	אליסיה גרינבנק ואפרת בנג'ו
123	מי יניף את דגל הפנאי? על מדיניות הפנאי עבור נוער עם מוגבלות	אורית גילור, חגית קליבנסקי, דרורה כפיר
143	אתגרים בהשתלבות עובדות מקצועות הבריאות במסגרות חינוך בתחילת דרכן המקצועית	אסתר גולדבלט, רבקה פלזנשטיין, אוהלה גרוס-אביניר
165	התערבות טיפולית של מחנכת בכיתת חינוך מיוחד: חקר מקרה	אליעזר יריב ובתיה בר

185	הקשר בין חוללות הורית ואיכות האינטראקציה אב-ילד לבין מידת השימוש של אבות במדיה דיגיטלית בזמן אינטראקציה עם ילדיהם	רינת כספי
207	הקשר בין מאפיינים אישיים של מורים ומתכשרים- להוראה ובין עמדותיהם כלפי שילוב תלמידים עם מוגבלות בשמיעה במערכת החינוך הרגילה	אורלי שי

שער שלישי | חינוך גופני ובריאות

233	הקשר בין שיווי משקל סטטי ודינמי לבין הישגים לימודיים בקרב תלמידי כיתה ה' בישראל	מירי שחף, רוני לסלו-רוט, אייל רוזנשטריך
249	הוראה והסמכת מורים לחינוך גופני באמצעות למידה מקוונת	דקלה זיו ודני מורן
269	הערכת יעילות שיעורי לימוד שחייה בכתי הספר בישראל בטווח השנים 2011-2016	סיגלית אבוחצירא, דניאל מורן, אורי אליהו

שער רביעי | סקירת ספרות

287	"האם יש זכות קיום למדעים ההומניים בפורמט הנוכחי?" מגבלות המחקר האקדמי שעוסק במודל האקדמי	אורנה לוין
-----	---	------------

מחברי המאמרים

סיגל אבוחצירא

דוקטורנטית בבית ספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sigal00000@gmail.com

ד"ר אורי אליהו

בית הספר למדעי הבריאות, החוג לתזונה, אוניברסיטת אריאל
urieli@ariel.ac.il

ד"ר אפרת בנג'ז

החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; החוג לחינוך מיוחד, המכללה
האקדמית בית ברל
bengiog@gmail.com

בתיה בר

מורה בחינוך מיוחד, משרד החינוך
2006bb@walla.co.il

ד"ר גבריאל ברזילי

החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות
barzilg@gmail.com

ד"ר אסתר גולדבלט

החוג לגיל הרך, מכללת אורות ישראל ומכללת אפרתה; החוג לחינוך מיוחד, מכללת אפרתה
stgoldblat@gmail.com

ד"ר אורית גילור

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל
oritg@beitberl.ac.il

אוהלה גרוס-אביניר

החוג לניהול ארגוני שירות, מכללת הדסה ירושלים; החוג לייעוץ חינוכי, מכללת אורות
ישראל
ohelaav@hac.ac.il

ד"ר אליסיה גרינבנק

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
gralicia2@gmail.com

דקלה זיו

דוקטורנטית בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל; החוג לחינוך גופני, המכללה
האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
zivdikla1@gmail.com

פרופ' אליעזר יריב

פרופסור חבר, ראש החוג לחינוך משלב לתואר השני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת
ושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר רינת כספי

ראשת החוג לחינוך, החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
rinatc10@gmail.com

פרופ' דרורה כפיר

פרופסור חבר (בדימוס) בחוג לחינוך, המכללה האקדמית בית ברל
gadikf@netvision.net.il

ד"ר אורנה לוי

החוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון והמכללה האקדמית אחוה; ראש
אקדמי של מרכז הסימולציה במכללה האקדמית אחוה
orna_1@achva.ac.il

ד"ר רוני לסלו-רוט

בית הספר למדעי ההתנהגות, המרכז האקדמי פרס
ronilaslo@gmail.com

פרופ' דניאל מורן

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר יהושפט נבו

גמלאי החוג לתנ"ך, מכללת שאנן
yehoshafat100@gmail.com

רבקה פלונשטיין

החוג לגיל הרך, מכללת אורות ישראל
rivkafel@gmail.com

פרופ' משה צפור

פרופסור אמריטוס במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן; ראש החוג לתנ"ך וראש התוכנית לתואר שני בתנ"ך במכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
moshezi1934@gmail.com

ד"ר חגית קליבנסקי

המסלול לחינוך בלתי פורמלי, המכללה האקדמית בית ברל
hagitklib@gmail.com

ד"ר אייל רוזנשטריך

בית הספר למדעי ההתנהגות, המרכז האקדמי פרס והמכללה האקדמית בווינגייט
eyal@pac.ac.il

יצחק רונס

לימודי יסוד ביהדות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; מכללת אורות ישראל;
מכללה ירושלים
yroness@gmail.com

ד"ר מירי שחף

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
mirile@washington.ac.il

ד"ר אורלי שי

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
orlyshai1@gmail.com

על דמותו של הרב קוק בעיני צאצאי תלמידיו החרדים - בין דור ראשון לדור שני

יצחק רונט

תקציר

בחיי הרב קוק היו רבים שהסתופפו סביבו ונמנו על מעריציו, על אף שהיו רחוקים מלהזדהות עם דרכה המעשית של תנועת המזרחי הציונית-דתית. בשנים שלאחר מותו התרחב והעמיק הקרע בין הציבור הדתי לציבור החרדי, ודמותו של הרב קוק הפכה להיות מזוהה לחלוטין עם דרכה של הציונות הדתית והשקפת עולמה. במצב שנוצר בחרו צאצאי תלמידיו-מקורביו של הרב קוק שנמנו על הציבור החרדי, להציג את סיפור החיים של אבותיהם תוך העלמת הקשרים בינם לבין הרב קוק.

המאמר מציג דוגמאות שונות של התופעה הנ"ל, תוך הצבעה על ניצנים שמצביעים על שינוי כיוון בקרב בני הדור השני לצאצאי תלמידי הרב קוק. אצל הצאצאים מהדור השני קיימת דרך התייחסות שונה לעניין: במקום דרך ההסתרה שבה נקטו אבותיהם, הם מכירים בצורה מפורשת וגלויה בקשרים ההיסטוריים עם הרב קוק, תוך ניסיון להעמיד חיץ בין דמותו של הרב קוק עצמו לבין דרכה העכשווית של הציונות הדתית. לאחר תיאורה של התופעה ושל התמורה שחלה במעבר בין דורות הצאצאים, מוצעים כיווני הסבר שונים לתמורה הנ"ל.

תאריכים: הרב קוק, חרדים, צנזורה, דמות היסטורית, הרב שולזינגר, מעבר בין-דורי, הרב אריאלי

אישיותו המיוחדת של הרב קוק עוררה אהדה והזדהות רבה, כמו גם התנגדות עזה ותקיפה. רבים חקרו את עריכת כתביו של הרב קוק, ודנו באופן מפורט בצנזורה הפנימית שבוצעה על ידי עורכי הכתבים מתוך מגמה למתן (ולעיתים אף להסתיר) חלק מדעותיו יוצאות הדופן, שעשויות היו לעורר התנגדות חריפה.¹

לאחרונה² הופנה המבט לצנזורה מכיוון שונה שמתגלה בכתבים של כמה מתלמידיו ועמיתיו של הרב קוק. מוקד העניין כאן הוא אחר: לא הניסיון לעצב את דמותו של הרב קוק באופן זה או אחר, כי אם ניסיון לטשטש את עצם הקרבה אל דמותו. הכוונה היא לכך שצאצאים חרדים של תלמידיו-מקורביו, מבקשים להעלים ולהסתיר מעיני קוראי הספרים של אבותיהם את עצם הקשר שהתקיים בין מחברי הספרים לבין דמותו השנויה במחלוקת של רבם הרב קוק.³

אנו נבקש להציג תחילה את התופעה האמורה, כלומר הניסיון לטשטש את דבר קיומם של אותם קשרים היסטוריים עם דמותו של הרב קוק, ולאחר מכן נבקש להצביע על תמורה שמתקיימת אצל חלק מהצאצאים החרדים של תלמידי הרב קוק אל דרך התמודדות חלופית. כלומר, במקום הניסיון להעלים את הקשרים עם הרב קוק, ניתן למצוא הכרה מפורשת וגלויה בקשרים העמוקים הללו, תוך ניסיון להעמיד חזן בין דמותו ההיסטורית של הרב קוק לבין תנועת המזרחי לדורותיה.

לאחר שנדגים את העניין נבקש לעמוד על סיבותיו האפשריות.

1 ראו: אבינעם רוזנק, "מי מפחד מקבצים גנוזים של הרב קוק?", תרביץ סט, ב (תש"ס), 257-291; אודי אברמוביץ, "השליחות, המונופול והצנזורה - הרצ"ה קוק ועריכת כתבי הרא"ה", דעת 60 (תשס"ו), 121-152; הנ"ל, "הפנקסים הנעלמים: הרא"ה קוק 'קבצים' מכתב יד קדשו", אקדמות יט (תשס"ז), 212-221. לסיכום ממצה של דעות החוקרים הנ"ל והצעות נוספות שהועלו בסוגיה זו, ראו: מאיר מוניץ, "עריכת הספר אורות לרא"ה קוק", עלי ספר כ (תשס"ט), 125-170, ובפרט בעמ' 127-129 שם. וראו עוד בפרק החמישי המצוין בספרו של מרק שפירא: Marc B. Shapiro, *Changing the Immutable: How Orthodox Judaism Rewrites Its History*, Oxford, 2015. ובמאמרו של שקלאר: Aryeh Sklar, "Lovers of Humanity: Rav Kook, Christianity, and the Ongoing Censorship of His Writings", Kol Hamevasser, March 22, 2015: <https://www.kolhamevasser.com/2015/03/lovers-of-humanity-rav-kook-christianity-and-the-ongoing-censorship-of-his-writings>

2 איתם הנקין, "שכתובי היסטוריה במשפחות תלמידי הרא"ה קוק", אסיף ג (תשע"ו), 1138-1156. יצחק רונס, "האמנם 'צנזורה' בכתבי תלמידי הרב קוק?", המעין נו (תשע"ו), 91-99.

3 על תופעה דומה של "פיגוע בספר" מצד בני משפחת המחבר או יוצאי חלציו מחשש שמא פרסום הדברים בצורתם המקורית תגרום להחשדת המחבר ב"נטיות ציוניות", ראו את הדברים שכתב שמואל גליק לאחרונה בספרו: שמואל גליק, *אשנב לספרות התשובות, ניו-יורק וירושלים, תשע"ב*, עמ' 272-273. על התופעה הרחבה יותר של התעלמות מתורתו של הרב קוק, והשמטת הסכמות מפרי ידיו בעת הדפסה מחודשת של ספרים שונים, ראו: מאיר רפלד, "על פליטת ספרים", סיני קכב (תשנ"ח), עמ' רכט-רלג.

א. הרב יצחק אריאלי וסדרת 'עיניים למשפט'

נפתח בתיאור התופעה האמורה אצל צאצאיו של תלמידו-מקורבו של הרב קוק: הרב יצחק אריאלי, ולאחר מכן נבחן את היחס המשתנה אצל צאצאיו של תלמיד אחר: הרב יצחק שולזינגר.

הניסיון לשכתב את דמותו של האב או הסב מתגלה בעיון בהקדמות לספרים שיוצאים לאור במהדורה מחודשת. ניתן לראות כיצד ההקדמה המקורית של הספר, שבו המחבר פותח בפני הקוראים אשנב לעולמו הפנימי ולרקע הלימודי שבו צמח, עוברת "שיפוץ" בידי המוציאים לאור. השוואת המהדורה החדשה לזו המקורית מגלה מפעל מכוון שמטרתו להשמיט ביטויים הקושרים בין המחברים לתפיסת עולם ציונית-דתית, כמו גם ביטויים הקושרים בין המחבר לדמויות המזוהות עם תפיסת עולם זו, כגון הרב אברהם יצחק הכהן קוק וישיבתו.

דוגמה לתופעה הנ"ל מצויה בהקדמה להוצאה המחודשת של הספר 'עיניים למשפט' על מסכת ברכות, שהוצא לאור על ידי נכדיו של המחבר בשנת תשס"ו.

מחבר סדרת הספרים 'עיניים למשפט', הרב יצחק אריאלי, היה מתלמידיו הקרובים ביותר של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ושותף לייסודה של ישיבת 'מרכז הרב'. שמו של הרב אריאלי התפרסם בעולם הישיבות בעיקר בזכות סדרת ספריו 'עיניים למשפט' על מסכתות התלמוד.

והנה, המעיין בדברי ההקדמה של נכדיו של המחבר בפתח ההוצאה המחודשת של הספר, מגלה שהם בחרו לתאר בראשי פרקים את סיור חייו של זקנם הגדול. בהקדמה צוינו פרטים שונים כגון העובדה שהרב אריאלי שימש כרב שכונה בירושלים, אך הכותבים בחרו שלא להזכיר, ולו במילה אחת, את הקשר בינו לבין הרב קוק או בינו לבין ישיבת 'מרכז הרב'.⁴

הדבר תמוה במיוחד לאור דברים שכתב המחבר בהקדמה לספר הראשון שהדפיס באותה סדרה, ובהם סיפר שהרעיון לכתיבת החיבור נולד כתוצאה מהשתתפותו במפעל תורני שהגה הרב קוק, תוך שהוא מסביר לקוראיו שבספריו הוא עצמו מנסה לאחוז ב"שיפולי גלימתו"

4 באותם ימים התפרסם שהנכדים ביקשו אף להשמיט קטע מתוך ההקדמה המקורית של המחבר שבה הוא ציין שכמה מהחידושים שבספרו נאמרו במקורם "לפני גדולי ישיבתנו הקדושה מרכז הרב" היא הישיבה החופף עליה הודה ורוחה של מחוללה גאון ישראל וקדושו מרנא ורבנא רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל... וברוב חסדי ה' הייתי מהזוכים ליסד ולהקים את הישיבה הקדושה בעבודה מאומצת, בהשקעת כחות רוחניים וגופניים...". הדברים הללו הושבו לבסוף למקומם בעקבות הוראה מפורשת שנתקבלה בנידון מביתו של הרב אלישיב. סיפור הדברים התפרסם במספר מקומות, וראו לדוגמה בדברים שכתב הרב אליעזר מלמד בעיתון "בשבע", שהודפס מחדש בספרו, רביבים, עמ' 89.

של הרב קוק ו"ללכת בעקבותיו", "והריני מנסה בספרי זה לצעוד בדרך קודש זו..."⁵.

המחקר אומנם גילה שלאמיתו של דבר אין מדובר בפעולה שביצעו הצאצאים אחר מות המחבר ובניגוד לרצונו, בניסיון לטשטש את זהותו ה"אמיתית" ולשכתב מחדש את דמותו של אביהם. הדבר מוכח מהעבודה שהספר המדובר יצא לאור במהדורות צילום משנות השישים ואילך, ומי שיעיין במהדורות הצילום שיצאו על ידי המחבר עצמו יגלה שקטע זה הושמט כבר שם.⁶

איתם הנקין, שתיעד את התופעה, הציע השערה שלפיה תופעה זו מובנת על יסוד התמורה העמוקה שחלה בתודעת הציבורית בעשור שלאחר מותו של הרב קוק בכל הקשור להערכת דמותו ולשיוכו הסוציולוגי.⁷

הנקין הסביר שתופעה זו מוסברת לאור שינויים סוציולוגיים שונים שחלו בציבור הדתי ולנתק שהלך והעמיק במשך השנים בין עולם התורה החרדי לבין עולם התורה הצינוני-דתי. עם השנים התחדדו הגבולות שבין המחנות: שמו ומורשתו של הרב קוק הפכו לסמל מובהק של הזרם הצינוני-דתי, ואילו בעולם התורה החרדי רווחת ההתעלמות מתורתו.⁸

במהלך חייו של הרב קוק התאגדו סביבו תלמידים ומעריצים מרקעים אידיאולוגיים שונים ומגוונים⁹, תוך שהרב קוק עצמו נשמר שלא להיות מזוהה עם מפלגה זו או אחרת. אולם

5 עיניים למשפט, קידושין, תרצ"ו, עמ' ג.

6 ראו עוד מה שכתבתי על כך במאמרי הערה 2 לעיל. ראו עוד במאמרו של עמיחי רדזינר, "משפט והיסטוריה: הרב יצחק אריאלי וייסוד ישיבת מרכז הרב", ציונות דתית: היסטוריה, רעיון, חברה ג (תשע"ט), עמ' 97-133. רדזינר מוסיף תימוכין לכך שעמעום הקשר שבין הרב אריאלי לבין ישיבת 'מרכז הרב' נעשתה בחיי המחבר ועל ידו, ראו אצלו עמ' 98. רדזינר מקבל את ההשערה של הנקין שהדבר קשור ונובע מ"העמקת הקרע שבין עולם הישיבות החרדי ובין הציבור הצינוני דתי, ששיבת מרכז הרב הייתה מזוהה עימו", אולם לדבריו ניתן למנות במקרה הפרטי הזה גורמים משמעותיים נוספים, ספציפיים לדמותו של הרב אריאלי וטיב התקשרותו המקצועית עם ישיבת מרכז הרב שהובילו לקרע. רדזינר מתאר במאמרו בפירוט רב את המאבק המשפטי רב-השנים שהתנהל בין הרב אריאלי לבין ישיבת 'מרכז הרב' סביב שאלת הגדרת תפקידו וחיותו הממוניות.

7 איתם הנקין, "הרב יצחק אריאלי ושכחתו בחוג הראי"ה ומרכז הרב", אסיף ד (תשע"ז), עמ' 463-493.

8 ראו על כך בדבריו של רפלד, הערה 2 לעיל.

9 דוגמה קיצונית לכך היא דמותו של הרב שמואל אהרון שזורי. הרב שזורי היה חסיד לעלוב, ששימש במשך שנים כמזכירו האישי של הרב קוק, וכיהן כמנכ"ל הראשון של הרבנות הראשית במשך ארבעים שנה. בשנת תש"פ הוציאו את כתביו לאור, ונכדיו (שחלקם חסידי סאטמר) השמיטו מסיפור תולדות חייו של זקנם כל אזכור של הרב קוק או של הרבנות הראשית. במסגרת סקירה שנכתבה על הספר הובאו דוגמאות שונות לשינויים שעשו המדפיסים גם בתוכן דבריו. כך לדוגמה, הספר מכיל מאמר שהדפיס הרב שזורי בחייו תחת הכותרת: "פרקים מימיה הראשונים של הרבנות

לאחר מותו חל תהליך מהיר שבו שמו של הרב קוק הפך להיות מזוהה באופן מלא עם תנועת המזרחי הציונית-דתית. כתוצאה מהתמורה הנ"ל, יחד עם הקרע ההולך ונרחב בין החברה החרדת לזו ה'מזרחית'¹⁰, דמויות רבניות מתוך היישוב הישן שהעריצו את הרב קוק בחייו, וחשו בנוח בכך שיקשרו את שמם עם שמו, מצאו עם הזמן שעליהם להתרחק מהזכרת הקשר שלהם איתו כל עוד רצונם היה שלא להיות מזוהים בעצמם עם תנועת המזרחי.¹¹ גם אם הערצה עמוקה לדמותו של הרב קוק נשמרה בקרב ליביו של אדם, מתן ביטוי פומבי להערצה זו לא יכול היה לדרור בכפיפה אחת עם הרצון להיחשב ולהימנות על הציבור החרדי הישיבתי.¹²

כאמור, ברצוני לבחון דרך התמודדות נוספת.

לצורך העניין נפנה לבחינת שלושה דורות למשפחת שולזינגר, ויחסם לדמותו של הרב קוק ולישיבתו, ישיבת 'מרכז הרב'.

הראשית", ואילו בספר הדברים מופיעים תחת הכותרת: "תרשים מיוחד שנרשם ע"י המחבר". הכותב מעיר בקצרה ש"יש להניח כי בחינה שיטתית של כלל המאמרים תגלה עוד שלל השמטות מתוכחמות ונסתרות". ראו: צוריאל חלמיש, "נייר מחוק", מוסף שבת, מקור ראשון, 6.9.20, עמ' 18.

10 בתוך עולם הרבנות המזוהה עם תנועת המזרחי, ניתן לזהות גישות שונות ליחס הראוי לעולם הרבנות החרדית. ראו על כך במאמרו של הרב נריה גוטל, "את אשר יאהב - יוכיח: מורכבות יחסו של הרב שאול ישראלי אל אישיה, מוסדותיה ומשנתה של הציונות הדתית", בתוך: סוגיות בחקר הציונות הדתית, י' ארנון, י' פרידלנדר וד' שוורץ (עורכים), רמת גן, תשע"ב, עמ' 145-167. וראו עוד על ההבדל שבין גישתו של הרב שלמה גורן לזו של הרב ישראלי: יצחק רונס, "הנהגה רבנית ציונית דתית ועולם הרבנות החרדי: עיון במשנתו של הרב שאול ישראלי", בתוך: משה רחימי (עורך), מנהיגות והנהגה (עמדר"ת: עם-מדינה-תורה, 5), אלקנה ורחובות, תשע"ג, עמ' 197-211.

11 כפי שהניקן מתאר, על אף שבחייו של הרב קוק היה קשר הדק בינו לבין תנועת המזרחי, היו ביניהם גם חילוקי דעות מרובים. ראו: יוסי אבנרי, "הרב אברהם יצחק הכהן קוק וזיקתו המעשית לציונות הדתית", בתוך: מאה שנות ציונות דתית, כרך ראשון - אישים ושיטות, רמת גן, תשס"ג, עמ' 41-77, ובספרות הנוספת המצוינת בדבריו שם.

12 בצורה מפתיעה מעט, ניתן לראות שהניסיון להעלים את הקשר לדמותו הנתונה במחלוקת של הרב קוק נוגעת אף לבני משפחתו המורחבת הנושאים בעצמם את שם משפחתו(ו). אחיינו של הרב קוק, הרב רפאל הכהן קוק, למד בישיבת 'מרכז הרב' והתקרב מאד לדודו הגדול. עם זאת, בשעה שבניו ונכדיו ניגשו להוצאת כתביו הם לא מצאו לנכון להזכיר בהקדמתם את הקשר בינו לבין דודו. בהשוואה לכך, קשר זה שבין האחייין לבין דודו מוזכר באופן בולט בדברי ההקדמה שחוברו לקובץ אחר של חידושי, שיצא לאור בהשתדלות תלמיד מיישיבת 'מרכז הרב' יחד עם בנו הרב שמחה הכהן קוק, ראו: הרב רפאל קוק, כהונת רפאל: מגילת אסתר, עניני פורים בהלכה ובאגדה, ירושלים, תשס"ח.

ב. הרבנים לבית משפחת שולזינגר - האב, הבן והנכד

הרב משה מרדכי שולזינגר הוכר עד לפטירתו בשנת תש"ע כאחד מגדולי התורה בעיר בני ברק.¹³ הרב שולזינגר היה תלמידם הנאמן של מנהיגי הצבור הליטאי בדור האחרון, והרבה לעסוק בשיעוריו ובסדרת ספריו "משמר הלוי" במורשתם התורנית של רבותיו. הוא הציג בשיעוריו השקפת עולם חרדית לוחמנית ובלתי מתפשרת לגבי מאורעות השעה.¹⁴

התנגדותו לדרכה של הציונות הדתית הייתה מפורסמת וידועה. הדבר מתבטא בהסכמה שנתן לספר 'דת הציונות', שכל עניינה לשכנע ולהסביר את הטעות שביסוד תפיסת העולם הציונית-דתית (הרב אליעזר מלמד כתב ש"היחס לספר זה הוא אבן בוחן להבחין בין הצדיקים לרשעים - שכל המסכים לספר הזה, סימן שבחר ברשע, ואין לכבדו, וקל וחומר שאין ללמוד ממנו")¹⁵. בהסכמתו לספר תיאר הרב שולזינגר את הספר כ'חיבור יקר', שמטרתו "להציל את המצויים בדרכי מיתה רוחנית, ח"ו, להעלותם לדרכי חיים אמיתיים".¹⁶

כך לדוגמה, בדברי ביקורת שמתח כנגד ספר שנקלע לידיו והכיל "השקפות טמאות" ו"דברי כפירה ומינות", הוא מסביר שכוונתו לביקורת המקרא מצד אחד, אך גם לכך ש"המחבר הזה סוגר בכריעה והשתחואה במלוא קומתו בפישוט ידיים ורגליים לאליל המדינה, ורוממות הציונות בגרונו, ויש אצלו מושג מקודש של 'תפילות יום העצמאות'... דהיינו 'ציוני דתי' מושלם. ושוטה זה אינו מרגיש סתירה בכלל בין השקפותיו הטמאות

13 כך בפתח הספר "שיעורי משמר הלוי" המכיל סיכומים משיעוריו, הכתירוהו תלמידיו בכינוי "אדונו מורנו ורבנו יחיד הדור ופלאו, עמוד האש אשר הלך לפני המחנה, הגאון המופלא, צדיק יסוד עולם", ראו: שיעורי משמר הלוי בכורות-ערכין, בני ברק, תשע"ב; שיעורי משמר הלוי מסכת כריתות, מודיעין תשע"ב.

14 וכפי שתיאר עורך ספר שיעוריו בהקדמת הספר (הערה קודמת): "חד בדרא ממש היה רבנו זצוק"ל באמת הנקיה והצרופה אשר בערה בקרבו... להבחין ולקבוע בבירור... מה הם השקפות של תורה ומה הם דעות כוזבות רח"ל. וחד בדרא ממש לומר את האמת הנקיה כמות שהיא, בלי שום זיופים, בלא שום חשבונות, וללא שמץ של חנופה!".

15 הרב אליעזר מלמד, "רביבים: דרך האמצע דרך האמת", בשבע, ט"ז באב, תשס"ט.
16 ההסכמה שנכתבה עבור חלקו הראשון של הספר שיצא בשנת תשס"ג, הודפסה בחלקו השני, ראו: יואל אלחנן, דת הציונות חלק ב: ביאורים והוספות לספר דת הציונות על הרעיון הדתי לאומי, הציונות הדתית, והחינוך הממלכתי דתי, פתח תקווה, תשס"ח, עמ' ז. בהמשך דבריו בהסכמה, הרב שולזינגר מברך את כל מי שיתמוך בהוצאת הספר, שהוא "ממזכי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אשר כל התועלת העצומה מהספר הזה... יזקף הכל לזכותו וה' הוא נחלתו בזה ובבא". הסכמה זו היא שאפשרה למעשה את הוצאת הספר לאור, ואת פעילות ההסברה שנעשתה כהמשך לכך, ועל כן עם פטירתו של הרב שולזינגר כתב מחבר הספר ש"כל התועלת העצומה הן מספר דת הציונות והן מהחומר המוגש כבר למעלה משבע שנים כאן באתר מתקשר לגרמ"מ שולזינגר זצוק"ל בבחינת "שלי ושלכם שלו הוא, ראו את דבריו בכתובת: http://www.yoel-ab.com/forumIn.asp?top_id=17794&m_id=17792&title=%EB%E5%E0%E1%2

הללו לבין מה שבצעירותו לפני השואה קיבל מרבתי הקדושים בהונגריה... ואין לו שום רגש של בושח לבנות את רבתי הקדושים להודיע שיצק מים על ידיהם ולכתוב דברי כפירה ומינות היפך כל מה שלמד אצלם...".¹⁷

והנה, הרב שולזינגר שהתייתם מאביו בגיל צעיר, הקפיד להעלות על נס את דמותו של אביו הרב יצחק שולזינגר בנוסח קבוע שאותו חזר והדפיס בהקדמה לספריו המרובים.¹⁸ בהקדמה זו תיאר את אישיותו של האב, סיפר על תולדות חייו, וציין שאת הישגיו הלימודיים שלו עצמו הוא זוקף לזכות אביו הצדיק: "בזכות עוצם חשקת התורה, ואהבתה העזה, ויגיעתה הנפלאה של כב' אאמו"ר זצלה"ה".

בהקדמתו זו השמיט הרב שולזינגר פרטים מסוימים מתוך סיפור החיים של האב. כך מסופר שם שאביו למד במשך כשנתיים בשיבתו של 'החפץ חיים', והמשיך לשקוד על לימודו לאחר עלייתו ארצה בשנות העשרים במשך כעשר שנים נוספות. אולם אין בדברי הבן רמז כלשהו לזיהויו של בית המדרש שבו למד האב.

הרב שולזינגר גם מביא ומצטט קטעים שכתב אביו, שבהם תיאר את קשריו עם רבתי בשיבת ראדין.¹⁹ הציטוט נקטע בכוונה לפני הקטע שבו האב מתאר את הערצתו העצומה לרבתי בשיבת מרכז הרב: הרב קוק, שאותו הוא מכנה בתארים מפליגים כמו "אור ישראל וקדושו... נזר הדור, מורי ורבי, רבן של ישראל",²⁰ וכן הרב חרל"פ (המכונה "רבנו, הגאון

17 לשם השוואה, ניתן לראות כיצד התייחס במכתב שכתב בשנת תשס"ה בעניינו של ספר שנקלע לידי. הוא מתאר כיצד הכותב הולך בעקבות ביקורת המקרא וכותב בספרו דברי כפירה שאסור לשומעם ולקוראם, ולזה הוא מוסיף וכותב כי: "בהמשך חזיתי שם שהמחבר הזה סוגד בכריעה והשתחווה במלוא קומתו בפישוט ידים ורגלים לאליל המדינה, ורוממות הציונות בגרונו, ויש אצלו מושג מקודש של "תפילות יום העצמאות" ושל "החכמים" מתקני התפילות הללו - דהיינו "ציוני דתי" מושלם. ושוטה זה אינו מרגיש סתירה בכלל בין השקפותיו הטמאות הללו לבין מה שבצעירותו לפני השואה קיבל מרבתי הקדושים בהונגרי' ממשיכי מסורת החת"ם סופר זיע"א שחדש אסור מן התורה בכל מקום ובכל זמן, ואין לו שום רגש של בושח לבנות את רבתי הקדושים להודיע שיצק מים על ידיהם ולכתוב דברי כפירה ומינות היפך כל מה שלמד אצלם...". המכתב מופיע בספר שמחת הלוי, ד, עמ' כה.

18 פסקה זו כלשונה חזרה ונדפסה בראש ספריו השונים על מסכתות התלמוד, ראו בהקדמת ספר משמר הלוי למסכתות ברכות, בבא מציעא, שבת-עירובין, ראש השנה, מגילה, סוכה, קידושין, בכורות, תמורה וספרים נוספים שהוציא.

19 "החפץ חיים זצוק"ל שזכיתי להסתופף בצילו", וראש ישיבתו בראדין, הרב נפתלי טרופ.

20 "שנים רבות זכיתי לצקת מים על ידיו הקדושות, לשמוע ולהקשיב בהלכה, אגדה, מוסר ודברי מחשבה קדושים ועמוקים, ולכלל הגה שהיה יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה - כמו שנאמר (שיר השירים): בצלו חמדתי וישנתי ופריו מתוק לחכי...". האב ממשיך ומתאר בהתרגשות כיצד 'התבשם' מריח התורה, ועומק המחשבה שהייתה ממלאה את הישיבה המרכזית העולמית 'מרכז הרב' במרומי הר הקודש".

הצדיק, מרן יעקב משה חרל"פ שליט"א²¹). הבן אינו משאיר כל זכר לקשרים ההדוקים הללו של אביו, שנמשכו, כפי שהאב כותב בגאוה, גם שנים רבות לאחר שעזב את הישיבה.²²

בדומה לכך, הוא מצטט את דבריו של אביו בנוגע לחובה המיוחדת המוטלת על חכמי התורה בדור שלאחר השואה להדפיס ספרי קודש ובזה להציב "מצבת קודש" לנספים. את הציטוט הנ"ל קטע הרב משה מרדכי שולזינגר בדיוק במקום שבו האב החל לתאר את חוב הכרת הטוב לקב"ה על כך שהוא זכה, יחד עם כל בני דורו, לחזות לאחר נוראות השואה ב'אתחלתא דגאולה': "ונודה להשי"ת שזכינו אחרי השואה הגדולה והאימה שהתחוללה עלינו באירופה, אחרי האסון הנורא הזה - לאתחלתא דגאולה, שקמה מדינת ישראל וממשלת ישראל והתחיל קבוץ גלויות".

הפער שבין ההשקפה הגאולית מבית מדרשו של הרב קוק שמתוכה השקיף אביו על מדינת ישראל, לבין ההשקפה התורנית ה"אמיתית" שהבן ינק מרבותיו החרדים, הותירה את חותמה במקומות נוספים. כך לדוגמה, מעניין לבחון את האופן שבו תיאר הבן את יחסו של האב לתקומת מדינת ישראל והעמידו בשורה אחת עם רבותיו.

הרב שולזינגר הבן כותב על כך ש"תמיד היו זמנים קשים אצל עם ישראל, ובפרט מאז פרוץ המדינה,²³ אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו". לדבריו, "הגדולים חזו הכל מראש", והוא מזכיר בהקשר זה זיכרון ילדות. לאחר החלטת האו"ם על חלוקת הארץ בשעה שכולם רקדו ברחובות, הוא מספר על כך שהוריו עמדו במרפסת ביתם ובכו. ההורים הסבירו לבנם

21 "זיהיית תמיד מבאי ביתו, בשבת וחול, ושומע את דבריו בהקשבה רבה ובהתמסרות מיוחדת", והוא מתאר כיצד ההקשבה לדבריו הייתה מרוממת "את מחשבות המקשיבים", ופותחת בפניהם "אופקים רחבים ביראת ה' ואהבה עמוקה לה' ולתורתו". ואומנם בהסכמה לספר שקיבל מאת חתנו של הרב קוק, כותב הרב שלום נתן רענן קוק על קרבתו של המחבר לחותנו, ועל כך שהוא שמע והפנים את שיחותיו של הרב קוק עד כדי כך ששיחותיו של הרב שולזינגר עצמו הם למעשה העברה של תורת רבו. חתנו של הרב קוק מתאר את הרב שולזינגר כתלמיד נאמן לאביו, ושואב מהביטויים שנאמרו על יהושע ביחס למשה רבנו, וכותב שבספרו ובשיחותיו ניתן למצוא "הד שבה משיחות הקודש" של הרב קוק עצמו. אמרות יצחק, עמ' ו.

22 בקטע המצוטט על ידי הבן הוא השמיט את התיאור שבו התגאה אביו בכך שהקפיד לשמור על הקשרים עם רבותיו בירושלים אף לאחר שעזב את העיר, וציין כי אף זכה לכך ששניים מהמכתבים שהרב קוק שלח אליו במסגרת חילופי המכתבים ביניהם, נדפסו בספרו ש"ת דעת כהן".

23 מעניין להשוות את הביטוי השלילי "פרוץ המדינה" לדברים שאמר אביו מתוך קונטציה שלילית, לדברים שאמר אביו בשיחה שהעביר עם קום המדינה בשנת תש"ח. האבא, הרב יצחק שולזינגר, דיבר על שני בני יהודה, פרץ וזרח, כשברקע הניסיון להבין את משמעות המציאות שלפיה יהודים הרחוקים משמירת המצוות הם אלה שפורצים את הדרך לגאולה. לדבריו, הדבר מחייב את שומרי התורה "להזיח" אור של תורה וקדושה על מעשיהם של הפורצים: "שכחו של הפורץ, יהיה בוריה של 'זרח', באור זריחת התורה יצליח 'פרץ'. בשעה שגבורינו מתאמצים בעוז וגבורה ובמסירות נפש, נאיר את פעולות הפורצים באור התורה... שישמור את החיים של חילינו הגבורים ויצליח את דרכם בכל אשר יפנו", אמרות יצחק, עמ' רה-רז.

המשתאה שהרוקדים "לא מבינים מה שיהיה פה, הם חושבים שיהיה טוב. ואנחנו בוכים כי אנחנו מבינים מה שיהיה פה..."²⁴.

אולם הבן בחר שלא למסור לקוראיו את יחסו המלא של האב לאותו יום היסטורי גדול...

בשיחה שהעביר האב באותו היום ושאותה הרפס בספרו, מתייחס הרב יצחק שולזינגר לפחד שממלא את הלב לנוכח הלחימה הקשה הצפויה, אולם הוא מגדיר זאת כ"חבלי גאולה" וקובע ש"מוכרחים להודות שהכרת האו"ם הינה נס משמים שמסמן כי חשכת הגלות מתקרבת לקיצה"²⁵. הרב שולזינגר האב מסביר שכשם שיעקב אבינו נפצע לקראת סוף מאבקו עם שרו של עשו, כן יש לצפות שייפלו קורבנות ו"יישפך דם יקר וקדוש במלחמת גאולת הארץ, ה' ירחם". מגמתו העיקרית של הרב שולזינגר באותה שיחה הייתה דווקא הניסיון לנסוך תקווה בלב שומעיו, דרך הדגשת ההבדל העצום שבין חייל שנדרג כשליח הגאולה²⁶ במסגרת "מלחמת האתחלתא דגאולה"²⁷ לבין אלפי הקורבנות שנפלו לעם ישראל במשך אלפיים שנות הגלות.²⁸

הרב יצחק שולזינגר האמין שאת המאבקים והמלחמות בדרך לאתחלתא דגאולה נוכל לצלוח אם נהיה "כאגודה אחת", ונפעל כולנו יחד "בלב אחד" כדי להביא את גאולת הארץ. בזכות היאחזות זו, הוא האמין שנזכה לכך שבורא העולם יזכה את עם ישראל בישועה שלמה.²⁹ בנו, הרב משה שמואל שולזינגר, דחה לחלוטין השקפת עולם זו, ואימץ את השקפת עולמם של רבותיו - הרב מבריסק והרב שך, וכך בכל מקום שבו ביקש להעלות את דמותו הנערצת של אביו, בחר לעשות זאת תוך העלמת הבדלי ההשקפה שביניהם.³⁰

24 הרב משה מרדכי שולזינגר, "אשרי מי שגדל בתורה", בני ברק תשס"ח, עמ' לב.

25 "מה שקרה בימים האלה ש"האומות המאוחדות" החליטו לתת ליהודים מדינה עברית בארץ ישראל, שזה קרוב לאלפים שנה שאנו מחכים לזה, זה דבר היסטורי חשוב וגדול ומוכרחים להודות שזה נס מן השמים... ורואים בזה אתחלתא דגאולה", שם עמ' 213.

26 בביטוי זה השתמש הרב שולזינגר במסגרת הספד שנשא על אחיינו שנפל בקרבות, אמרות יצחק, עמ' רפה.

27 שם, עמ' רפט. וראו עוד את דבריו בעמ' רפ-רפא.

28 "לא נבהל ולא נתיאש, זה קרוב לאלפים שנה שמעם ישראל לוקחים קרבנות, ששופכים את דמם... והבדל גדול יש בין שפיכות הדמים שם לבין כאן. שם נשפך דמנו בלי תועלת ובלי מטרה... אבל עכשיו עם אתחלתא דגאולה אנו לוחמים כמו עם שלוחם למען ארצו ומולדתו... לא נבהל, נהיה אמיצים בעוז ובבטחון בצור ישראל וגואלו... (ש)נעבור את כל המכשולים הרבים שאנו פוגשים בדרכנו, דרך הגאולה...".

29 "אנו צריכים לדעת שאת חבלי הגאולה שעוד עומדים לפנינו בכדי להגיע מאתחלתא דגאולה לגאולה שלמה - נעבור בזכות התורה והאחדות... על ידי השלום הפנימי". לדבריו, אם נהיה "כאגודה אחת, לפעול בלב אחד, כדי להביא את גאולת הארץ, נזכה שבורא העולם ייתן את רוחו ועזרתו בגבורי כח שלנו - הבנים הנאמנים היוצאים למערכה; מערכת עם ישראל בארץ ישראל - ונזכה לנצחון השלם - שלמות התורה, העם והארץ - ולהושע תשועה שלמה במהרה בימינו אמן", עמ' רמז.
30 וראו עוד בפרטים הנוספים ובדוגמאות האחרות המובאות במאמרו של הנקין, הערה 2 לעיל.

הרב שולזינגר נאלץ להתמודד מול אתגר דומה גם בבואו לתאר את קורות חייו של סבו, הרב אברהם חיים צצ'יק - אף הוא ממקורביו הגדולים ביותר לרב קוק, ומי שהיה משמשו האישי במשך שנים רבות.

הרב שולזינגר הוציא לאור ספר בשם "חיי אברהם", שאותו הקדיש לזכר סבו שנפטר מספר שנים קודם לכן. בהקדמתו לספר מסביר הרב שולזינגר לקוראים ש"היה מן הראוי לסדר כאן מתולדותיו של זקני זצ"ל, אשר על שמו ולזכרו יוצא לאור הספר הזה", אולם הוא בחר שלא לעשות זאת. מדוע? הסיבה שהוא נותן היא משום שמדובר בסיפור "ארוך מאוד" של מי שחי כתשעים שנה וראה שלושה דורות (חיי אברהם, עמ' ד). ייתכן שסיבה נוספת שתרמה להעדפה לא להיכנס לפרטי חיי הסבא, הייתה העובדה שלא ניתן לספר על חיי הסבא מבלי לתאר את קשריו ההדוקים עם הרב קוק...³¹

לאור כל הנ"ל מעניין לבחון את שינוי הכיוון בכל ההתייחסות לעניין אצל בנו.

ג. הראי"ה האמיתי! - היחס אל הרב קוק בסדרת הספרים "רבי משה מרדכי"

הרב אברהם חיים שולזינגר, בנו של הרב משה מרדכי, הוציא סדרת ספרים תחת הכותרת "רבי משה מרדכי", שבהם סקר את תולדות אביו והציג את עולמו ומורשתו הרוחנית.³²

בניגוד לדרכו של אביו, הרב אברהם חיים אינו מסתיר כלל את הקשרים ההדוקים שהתקיימו בין סבו (הרב יצחק) ובין אבי סבתו (הרב אברהם חיים צצ'יק - שעל שמו הוא קרוי), לבין הרב קוק.

---

31 הרב אברהם חיים צצ'יק שימש את הרב קוק במשך 16 שנותיו האחרונות, ולאחר מותו של הרב הוא כתב זיכרונות על השנים שבהן זכה "להימצא במחיצת הקודש וליהנות מזיו אור פניו, הבוערים בקדושה ובטהרה - שהשרו עלי אושר עולם". הוא מתאר את מותו של הרב קוק כחורבן בית המקדש, וכותב על תחושתו שמוטלת עליו "חוב קדוש" לספר "ולו אך במקצת" מהעובדות שהוא היה עד להם במחיצתו של הרב קוק, ראו: זכרונות הרב ר' אברהם צצ'יק ז"ל, ירושלים, עמ' 7. נכדו כותב עליו ש"בסיפוריו בעל פה היה כמעין המתגבר, ורבים שתו בצמא את ספוריו על ירושלים... ועל הרב זצ"ל בפרט", שם עמ' 3. באחד מספריו הביא הרב שולזינגר את עדותה של אמו, שסיפרה בגאווה על אביה שהוא היה מסור כל כולו ל'אחד מגדולי הדור זצ"ל, ושאותו "הרב' זצ"ל קרא לו: 'ר' אברהם עבדי הנאמן'". קורא הדברים אינו יכול לדעת מי היה אותו אחד מגדולי הדור, שכן שמו של הרב קוק כלל לא מוזכר... ראו: הרב משה מרדכי שולזינגר, משמר הלוי בבא מציעא, בני ברק תשס"ט, סימא בביתא, עמ' ה-ו.

32 הרב אברהם חיים שולזינגר, רבי משה מרדכי: ראשי פרקים וציוני דרך במסכת חייו העשירה של רבנו איש האשכולות רבי משה מרדכי הלוי שולזינגר, מודיעין-עילית, תשע"ג. החלק השני של הספר יצא לאור בשנת תשע"ט, כאשר שני הכרכים יחד מכילים כמעט 1,400 עמודים.

את הספר הוא פותח בתיאור בני הדורות הקודמים, וכך קוראי הספר למדים מייד שהסב למד בישיבת 'מרכז הרב', ושהסבא רבא היה שמשו המסור של הרב קוק, שאף מילא תפקיד מרכזי בשידוך של הסבא, וכובד גם כמסדר הקידושין בחופה.³³

הספר משובץ בתמונות רבות, והמחבר בחר להציג לראווה בפני הקוראים שתי תמונות מחזור של הסבא בהיותו תלמיד בישיבת 'מרכז הרב' - תמונות שבמרכזן מתנוססת דמותו של הרב קוק כראש הישיבה...³⁴.

יתרה מזאת, הוא אף מספר בפירוט על התקופה הקצרה שבה אביו עצמו (!) למד כנער צעיר בישיבת 'מרכז הרב' (עד שסולק משם על ידי הרב צבי יהודה קוק).³⁵

המחבר טורח להדגיש שישבת 'מרכז הרב' של היום שונה לחלוטין מהישיבה שבה למד סבו. הישיבה באותם ימים הייתה דומה לישיבה חרדית מצויה כיום:

"מרכז הרב' דאז היתה - וחשיבות יתירה יש להבהרה הזאת, על רקע שינויי התקופות מאז להאינדא - בכל הנוגע לדקדוק הלכה והשאיפות התורניות... (דומה) לעולם הישיבות הקדושות המפואר בימינו אנו. העובדות הללו ידועות ליודעי העתים, ואף משתקפות יפה ב"תמונות המחזור" של השנים ההן...".³⁶

המחבר גם בחר להתייחס במפורש לעובדה שבמשך כל השנים אביו נמנע באופן עקבי מכל אזכור של הקשר שבין סבו לבין ישיבת 'מרכז הרב'. המחבר מצטט תשובה שאביו השיב פעם לשואל, ובו הסביר שהתעלמות זו נבעה מהחשש שהדברים לא יובנו כהוגן לאור השינוי שחל בישיבת 'מרכז הרב' במשך השנים:

"אם ישיבת מרכז הרב של היום היתה כפי שהיתה בזמן שאבי זצ"ל למד שם, כשבאותה עת למדו רבים שרובם המוחלט חינוך בניהם וילדיהם בדרך התורה על טהרת הקודש, ולא בכל הסילופים למיניהם, הייתי כותב בזמן באותיות קידוש לבנה כי למד במרכז הרב. את הספר הוצאתי לזכרו ולעלוי נשמתו, ולכתוב היום כי למד במרכז הרב שזה מתפרש כאילו אותו מרכז הרב שלפני 50 שנה, אין שייכות כלל וכלל, זה שני עולמות אחרים...".³⁷

33 "דבי משה מרדכי", א, עמ' 16 הערה 29. וכן עמ' 18, 22.

34 שם, עמ' 16-17. למעשה התמונות הראשונות של דמויות שאינן בני משפחה הן זו של החפץ חיים, ולאחר מכן תמונת המחזור הנ"ל שבמרכזה מתנוססת דמותו של הרב קוק.

35 הרב משה מרדכי עצמו למד שם במשך תקופה בתור נער צעיר שהתייתם מאביו. שם, עמ' 96-93 מסופר כיצד היה בין צעירי הלומדים בישיבה כשהגיע לישיבה בירושלים כיתום בן 16, והיה רשום בה כתלמיד במשך כשנתיים עד שנזרק מהישיבה על ידי הרב צבי יהודה על שום שהתבטא בחריפות יתרה כנגד הבנייה של "היכל שלמה" באותם ימים.

36 שם עמ' 14.

37 שם עמ' 14.

הדברים הללו מצוטטים מהספר "על משכנות הרועים" שכתב דודו הרב אלעזר שולזינגר.³⁸

מוכנותו של הדוד, הרב אלעזר שולזינגר, לכתוב מפורשות כי אביו למד בישיבת 'מרכז הרב', ממסגת התייחסות מעט אחרת מזו של אחיו הגדול, הרב משה מרדכי, שנמנע בספריו מכל אזכור כזה. גם האח הצעיר, הרב אלעזר, אינו מזכיר ולו במילה אחת את הקשר שבין אביו לבין הרב קוק. בהקשר הזה ניכרת התייחסותו השונה של הנכד, הרב אברהם יצחק, שמזכיר ישירות את דמותו של הרב קוק כמו גם את הקרבה הגדולה וההשפעה העמוקה שהייתה לרב קוק על סבו.

בדומה לכך, המחבר מספר על התבטאות יוצאת דופן של אביו, שבו הזכיר את הרב קוק תוך הדגשה שאין כל קשר בין התנהגותם הפסולה של אנשי המזרחי כיום לבין דמותו.³⁹

בחלק השני של הספר מובא מכתב שבו הרב משה מרדכי שולזינגר עונה לדברי ביקורת שקיבל מאחד ממכריו, שטען כנגדו שהוא איננו נזהר מספיק בכבודו של הרב קוק. אותו אדם ביקש לשכנע את הרב שולזינגר בחשיבותו וערכו של הרב קוק, ועל כן הזכיר את היחס המכבד שבו זכה הרב קוק מגדולי תורה שונים בני דורו.

הרב שולזינגר מסביר לחברו שהוא לא זקוק שיסבירו לו מי היה הרב קוק. הוא כותב על קרבתו הגדולה של סבו אל הרב קוק, ומוסיף שהוא עצמו היה נוהג לכתוב עבור הסבא מדי שנה את מאמרי הזיכרון שהדפיס בעיתון לזכרו של הרב קוק. וכך הוא ממשיך וכותב: "אבא שלי זצ"ל הי' מבחירי תלמידיו האהובים. דודי זצ"ל ה"תורת זאב" הי' מיושבי הסעודה שלישיית אצלו. אמא שלי תליט"א מלאה סיפורים כרימון עליו. ולענ"ד הראי"ה של ידידי הוא לא הראי"ה האמיתי".⁴⁰

מהו ההסבר לתמורה הנ"ל?

אם נסכם, הרי שנגלית לעינינו תופעה מעניינת: בניו של הרב יצחק שולזינגר אינם מוכנים להזכיר בשום מקום את הקשר שהיה בין האבא

38 הרב אלעזר שולזינגר, על משכנות הרועים, בני ברק, תשמ"ח. הציטוט לקוח מעמ' טז. וראו שם בדברי השבח המפליגים שכותב הבן על אביו, שכל חייו תורה, ענווה ומסירות נפש.

39 שם עמ' 15. מסופר שם על כך שבאחת משיחותיו של האב, הוא דיבר כדרכו בביקורת חריפה נגד דרכם של אנשי המזרחי שאינם מתבטלים בפני גדולי התורה שבדור. אחד ממשנתפי השיעור אתגר אותו ושאל: "ומה עם הרב קוק?". תשובתו של הרב שולזינגר הייתה: "האם הכרת אותו בכלל? אבי זצ"ל למד אצלו עשר שנים, ובכן שום דבר ממה שקורה היום אצל המזרחי לא שייך בכלל להרב קוק". ומעניינת שם עדותו של הבן שאביו - שהיה שופע סיפורים על גדולי התורה שמהם למד - לא דיבר כמעט מעולם על אישיותו של הרב קוק.

40 רבי משה מרדכי, חלק ב, מ' 289.

לבין הרב קוק, כאשר הרב משה מרדכי אף אינו מוכן להזכיר את שם הישיבה שבה למד אביו, ישיבת 'מרכז הרב'. הנכד, לעומת זאת, דן בדברים באופן גלוי ומפורש, ללא כל ניסיון להסתיר, תוך הדגשה כי הישיבה היום שונה בצורה מהותית ממה שהייתה בזמן שבו אביו למד שם, וכי דמותו של הראי"ה קוק כפי שהיא שמורה בליבות האנשים כיום, שונה מדמותו של "הראי"ה האמיתי".

מדוע דברים שנתפסו בעיני הרב משה מרדכי שולזינגר כעניינים שהשתיקה יפה להם, נתפסים בעיני בנו ככאלה שנכון וראוי לדבר עליהם בגלוי?

כיוון הסבר אפשרי שיש לתת עליו את הדעת,⁴¹ זו האפשרות לקשור בין השינוי שתואר לעיל לבין תהליכים חברתיים שעוברים בשנים האחרונות על החברה החרדית. הכוונה היא לפתיחות ההולכת וגדלה לעולם האקדמי על חלקיו השונים, דבר שמתבטא בראש ובראשונה בפנייה גוברת ללימודים אקדמיים במוסדות ייעודיים שונים.

מחקרים שונים תיעדו ותיארו את התפשטות ה'אקדמזיציה' בתוך הציבור החרדי; את הרישום הגובר ללימודים אקדמיים במוסדות להשכלה גבוהה (חלקם הגדול במסגרות ייעודיות לציבור החרדי), ובמקביל לכך את ההשתלבות הגוברת בשוק העבודה.⁴²

אחת מהסיבות שהוצעו כדי להסביר את התופעה, היא הדירתם של נורמות מודרניות אל תוך הקהילה החרדית,⁴³ כאשר תהליך ההשתלבות עצמו, שמפגיש את האנשים מול מציאויות חדשות היוצרות קונפליקטים ערכיים ורוחניים, מובילה להתאמות אידיאולוגיות שונות.⁴⁴

לנוכח השינויים הללו, ייתכן שיש לראות ביחס המשתנה אל אירועי העבר ביטוי להתייחסות

41 תודתי לקורא האנונימי מטעם מערכת כתב העת על תרומתו לפיתוח טענה אחרונה זו.

42 לתיאור ממצה של ראשיתם של המהלכים הללו, ושל סוגי התוכניות האקדמיות השונות שנוצרו עד לשנת 2003, ראו: יעקב לופו, מפנה בחברה החרדית: הכשרה מקצועית ולימודים אקדמיים, ירושלים, 2003, עמ' 49-95. לתיאור (תמציתי) של המשך פיתוח תוכניות הלימוד הנ"ל, השנים שלאחר מכן, ראו: גלעד מלאך, דורון כהן, חיים זיכרמן, מכניסה לתעסוקה לתעסוקה מכניסה - תוכנית-אב לתעסוקת חרדים, ירושלים, 2016, עמ' 35-38. תהילה קלעגי, ארנה בראון-לבינסון, "משמרות מתגוננת לשמרנות מתמודדת: אסטרטגיות התרבות של חרדים אקדמאים במרחב התעסוקתי", חקר החברה החרדית, 4 (תשע"ז), עמ' 29-32, ולאחרונה ממש: לי כהנר, החברה החרדית על הציר שבין שמרנות למודרניות", ירושלים, 2020, עמ' 90-128.

43 קלעגי ובראון-לבינסון, הערה 42 לעיל, עמ' 29.

44 לדיון מפורט על מאפייניהם של החרדים המודרניים, ראו: חיים זיכרמן ולי כהנר, חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל, ירושלים, 2012. על ההשפעות התרבותיות שמגיעות כתוצאה מהמעמד ההדוק והמתמיד עם העולם החילוני, ראו שם עמ' 100-104; 138. ראו עוד אצל קלעגי ובראון-לבינסון, הערה 42 לעיל, עמ' 46-47, את הטיפולוגיה שהן מציעות לאסטרטגיות ההתמודדות השונות של בני הקהילה החרדית אל מול קונפליקטים מעין אלו.

שונה אל ההיסטוריה, מתוך רצון "אקדמי" להגיע לחקר האמת וחוסר מוכנות להשלים עוד עם הסרתן של עובדות כבעבר.

אולם נראה שהסבר זה אינו עולה בקנה אחד עם המיקום הסוציולוגי של הרב משה מרדכי שולזינגר, ושל בנו הרב אברהם חיים, בתוככי החלוקה המגורית הפנים-חרדית. הרב שולזינגר ובנו משויכים שניהם ל'פלג הירושלמי', כלומר לתת-המגזר החרדי-ליטאי שמתנגד נחרצות לכל חדירה של אקדמיזציה לתוך העולם החרדי.⁴⁵

לאור השתייכותו של המחבר לפלג החרדי שמתרחק ומתנגד בתוקף לאקדמיזציה, לא סביר לראות את ההתייחסות המפורשת שלו לאותן עובדות היסטוריות "לא נעימות" כאל השפעה ישירה של כניסת האקדמיזציה לתוככי הציבור החרדי. עם זאת, ייתכן עדיין שהדברים קשורים בעקיפין לחדירת האקדמיזציה לתוככי הציבור החרדי. כלומר, ייתכן שההתייחסות הישירה והמפורשת אל העובדות והאירועים ההיסטוריים ה"לא נעימים" היא דפוס פעולה שנכפה עליו לנוכח השינויים שחלו בתתי-הזרם החרדיים המתונים והפתוחים.

כלומר, ייתכן שהשינויים שחלו בחברה החרדית הפתוחה יותר מסביב, מאלצים את חברי התת-מגזר השמרני יותר להכיר בכך שלא יוכלו עוד "להפטיר כבאשתקד". ההבנה וההכרה בכך שחלקים גדולים מהציבור החרדי המשיק להם חשופים לאקדמיה, ואולי עוד יותר מכך לעולמות הידע העצומים של האינטרנט וכו', מובילות למסקנה שכבר אין היתכנות ריאלית להמשיך ולדגול בדרך ההסתרה וההתעלמות מהעובדות ההיסטוריות ה"לא נעימות", מתוך תקווה וההערכה שבדרך של התעלמות הדברים פשוט לא יתגלו ולא יוכרו.⁴⁶

בעולם שבו הגישה למידע הוא כה פרוץ ונגיש לכולם, לא ניתן עוד להסתיר ולהעלים מעיני הקוראים פרטים ועובדות, שכן הללו יתגלו בקלות בחיפוש אינטרנטי מהיר.⁴⁷ משכך, הדרך

45 על הפלגים השונים בתוככי המגזר החרדי-ליטאי, ועל התנגדותם של חברי 'הפלג הירושלמי' לתהליכי האקדמיזציה, ראו: בנימין בראון, מדריך לחברה החרדית: אמונות וזרמים, תל אביב-ירושלים, 2017, עמ' 83-106. כהנר, הערה 42 לעיל, חילק את החברה החרדית לארבע קבוצות על הרצף השמרנות-מודרניות. על הגדרת הקבוצות השונות ומאפייניהם, ראו שם עמ' 35-70. על החלוקה הפנימית בין הקבוצות הללו בכל הנוגע ליחס אל השתלבות בעולם האקדמי ראו אצלו עמ' 94-102. בהקשר זה יש לציין שהרב אברהם חיים שולזינגר משמש כאחד מעורכי עיתון 'הפלס' של הפלג.

46 בהקשר זה ראו את דיונם של זיכרמן וכהנר, הערה 42 לעיל, עמ' 155, על האופן שבו הקבוצה החרדית הפתוחה משפיעה על שאר חלקיה של החברה החרדית, וכן דיונו המעודכן של כהנר, הערה 42 לעיל, עמ' 288-291.

47 אם אומנם יש אמת בהסבר זה, הרי שהדבר יכול להסביר מדוע בקהילה סגורה ומסוגרת עוד יותר, קהילת סאטמר ואנשי מאה שערים שאינם חשופים ישירות לתהליכי המודרניזציה של החברה הליטאית, דרך ההסתרה וההעלמה נמשכת גם כיום, וכפי שהודגם בספר שיצא על הרב שזורי, הערה 9 לעיל.

המתבקשת היא להכיר בעובדות ההיסטוריות ולהתייחס אליהן בצורה ישירה. במציאות שבה הכול גלוי ונגיש לא ניתן עוד להתעלם מהקשר האמיץ לרב קוק. מה שניתן בכל זאת לעשות, זה ליצור חיץ ברור בין דמותו הפופולרית של הרב קוק בעיני ההמון, לבין הדמות ההיסטורית האמיתית. זאת כמובן מבלי למתן כלל ועיקר את ההתנגדות ההשקפתית היסודית והתקיפה לדרכה ההשקפתית של הציונות הדתית...

הסבר אפשרי נוסף להבדל בין צורת ההתייחסות של האב ובנו לרקע הביוגרפי ה"בעייתי" של הרב יצחק שולזינגר, הוא לעמוד על כך שמדובר בכותבים משני דורות שונים.

הרב משה מרדכי שולזינגר גדל והתחנך בשנים שבהן הקרע שבין המחנות הלך והתעצם. בשנים אלה היה צורך 'להגביה חומות', על מנת ליצור את החיץ ולגרום לכך שאנשים יכריעו ה"לנו אתה אם לצרינו".

ברור שלאחר מכן כבר נוצרו חברות נבדלות והשתרשו כל אחת במקומה. ברגע ששקטו רוחות המלחמה האידאולוגית ואבק מלחמות העבר החל לשקוע, ניתן כבר להתייחס במידה רבה יותר של מורכבות כלפי דמויות מרכזיות כגון זו של הרב קוק. אין כבר צורך אידאולוגי בוער לצבוע הכול בצבעים עזים של שחור ולבן, וניתן להכיר בגדלותו ולהודות בקשרי ההערצה כלפיו מבלי לחשוש שהדבר יפגע בטהרת המחנה כולו.

אם השערה זו נכונה, הרי שעם הזמן כיוון זה ילך ויתגבר, ובעתיד ניתן יהיה למצוא התייחסות פתוחה וגלויה יותר לעברם ההיסטורי של דמויות שונות.⁴⁸

48 ושנא ניתן למצוא רמיזה נוספת בכיוון זה, כשמתחקים אחר סיפור דמותו של רב חשוב נוסף - הרב אברהם גנחובסקי - שהיה חבר לספסל הלימודים של הרב משה מרדכי שולזינגר, ולימים הוכר אף הוא כאחד מגדולי התורה של דורו (על הקשר שבין השניים ראו בספר 'רבי משה מרדכי', חלק א, עמ' 168; 358). אביו של הרב גנחובסקי, ר' אליהו משה, היה פעיל ציוני-דתי מרכזי ובולט במשך עשרות בשנים. הוא הוציא לאור כתבים מרכזיים בהגותה של הציונות הדתית, שימש בוועד הפועל של תנועת המזרחי, וכיהן כחבר כנסת (הראשונה והשנייה) מטעם תנועת הפועל המזרחי. ראו עליו בתוך: י. אלפסי (עורך), תורה ועבודה בחזון ובמעש: תולדות הפועל המזרחי וספור פעלם של מייסדיו תרפ"ב-תרצ"ב, תל אביב, תשמ"ה, עמ' 368.

במאמר שהתפרסם לזכרו כתוב מפורשות, אם כי בקצרה, שאביו ר' אליהו משה היה מראשי המזרחי (תוך הדגשה שהוא היה שונה מהאחרים...): "על אף שר' אליהו משה היה מראשי תנועת המזרחי, עמד כחומה בצורה נגד כל חברי מפלגתו ולחם כנגד גזירת גיוס בנות, ומרן החזון איש הכיר לו טובה על כך". הרב חיים יצחק פרוש, "קוים קצרים לדמותו של הגאון רבי אברהם גנחובסקי ז"ל", ישורון כט (תשע"ג), עמ' פט-צד. הדגשה דומה, עד כמה הוא היה שונה מהאחרים במפלגתו (המזרחי), מצויה גם בספר 'רבי משה מרדכי', א, עמ' 486 הערה 26).